

ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગરના પત્ર-ક્રમાંક
જીસીઈઆરટી/સી એન્ડ ઈ/2014/2222, તા. 3-2-2014-થી મંજૂર

શિક્ષક અને વાલી માટે અલગથી
શિક્ષક-આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી છે,
જેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરશો.

પર્યાવરણ

સૌની આસપાસ

ઘોરણ 5

(પ્રથમ સત્ર - દ્વિતીય સત્ર)

પ્રતિજ્ઞાપત્ર

ભારત મારો દેશ છે.

બધાં ભારતીયો મારાં ભાઈબહેન છે.

હું મારા દેશને ચાહું છું અને તેના સમૃદ્ધ અને
વૈવિધ્યપૂર્ણ વારસાનો મને ગર્વ છે.

હું સદાય તેને લાયક બનવા પ્રયત્ન કરીશ.

હું મારાં માતાપિતા, શિક્ષકો અને વડીલો પ્રત્યે આદર રાખીશ
અને દરેક જણ સાથે સભ્યતાથી વર્તીશ.

હું મારા દેશ અને દેશબાંધવોને મારી નિષ્ઠા અર્પું છું.
તેમનાં કલ્યાણ અને સમૃદ્ધિમાં જ મારું સુખ રહ્યું છે.

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

વિદ્યાર્થીનું નામ: _____

શાળાનું નામ: _____

વર્ગ: _____ રોલ નંબર: _____

ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ
'વિદ્યાયન', સેક્ટર 10-એ, ગાંધીનગર-382010

© ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર

આ પાઠ્યપુસ્તકના સર્વ હક ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળને હસ્તક છે.
આ પાઠ્યપુસ્તકનો કોઈ પણ ભાગ કોઈ પણ રૂપમાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળના નિયામકની લેખિત પરવાનગી વગર પ્રકાશિત કરી શકાશે નહિ.

લેખન-સંપાદન (SRG)

શ્રી ભાવેશ પંડ્યા	શ્રી કેતન વ્યાસ
શ્રી જયેશ પટેલ	શ્રી પ્રવીણ પટેલ
શ્રી પ્રણવ વ્યાસ	શ્રી મનન બુદ્ધદેવ
શ્રી ચાંગાભાઈ કાગ	શ્રી અશોક મકવાણા
શ્રી જશુભાઈ પટેલ	શ્રી હરિભાઈ પટેલ
શ્રી કમલેશ ડી. પટેલ	શ્રી પ્રકાશભાઈ શર્મા
શ્રી અરુણા પરમાર	શ્રી ભાવનાબહેન મોદી
શ્રી મીનાક્ષી મહેતા	શ્રી પુષ્પા પરમાર
શ્રી વિવેક ત્રિવેદી	શ્રી પ્રકાશ પરમાર
શ્રી કમલેશ કે. પટેલ	

સમીક્ષા

ડૉ. આઈ. એમ. ભટ્ટ	ડૉ. બી. કે. જૈન
ડૉ. મયૂર સી. શાહ	શ્રી અરુણભાઈ એચ. ભિન્ડે
શ્રી નિમેષ જે. ભટ્ટ	શ્રી મહિપાલસિંહ સિસોદિયા
શ્રીમતી વૈશાલીબહેન એસ. પટેલ	

ચિત્રાંકન

સર્જન ગ્રાફિક્સ

સંયોજન

શ્રી ચિરાગ એચ. પટેલ
(વિષય-સંયોજક : ભૌતિકવિજ્ઞાન)

નિર્માણ-આયોજન

શ્રી સી. ડી. પંડ્યા
(નાયબ નિયામક : શૈક્ષણિક)

મુદ્રણ-આયોજન

શ્રી હરેશ એસ. લીમ્બાચીયા
(નાયબ નિયામક : ઉત્પાદન)

પ્રસ્તાવના

NCF-2005 તેમજ RTE-2009ને ધ્યાનમાં રાખીને દેશમાં પ્રાથમિક શિક્ષણનાં અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો તેમજ સમગ્ર શિક્ષણ-પ્રક્રિયામાં બદલાવ થઈ રહ્યો છે. આ બદલાવ મુખ્યત્વે જે-તે વિષયો તેમજ શિક્ષણ-પ્રક્રિયા સંદર્ભે આપણી સમજ અંગેનો છે. બાળકની સર્જનશીલતા, વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ અને પૃથક્કરણ કરવાની આવડત વિકસે એ આ અભ્યાસક્રમનો મુખ્ય હેતુ છે. આ અભિગમને ધ્યાનમાં રાખીને જી.સી.ઈ.આર.ટી., ગાંધીનગર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ **પોરણ કનું સૌની આસપાસ (પર્યાવરણ)** વિષયનું પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તક વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને વાલીઓ સમક્ષ રજૂ કરતાં મંડળ આનંદ અનુભવે છે.

નવા અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક-નિર્માણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં IGNUS-ergr ટીમના સભ્યોએ સતત માર્ગદર્શન આપતા રહીને સ્ટેટ રિસોર્સ ગ્રૂપના સભ્યોને સજ્જ બનાવ્યા છે. UNICEFનો સહયોગ પણ આ આખી પ્રક્રિયા દરમિયાન મળ્યો છે. જે-તે વિષયના કોર ગ્રૂપના સભ્યોએ પણ વખતોવખત સહયોગ આપ્યો છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકનો સમગ્ર રાજ્યમાં અમલ કરતાં અગાઉ પસંદગીની શાળાઓમાં ત્રણ વર્ષ માટે અજમાયશી ધોરણે મૂકવામાં આવેલ હતું. તે દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓને વર્ગમાં શીખવાડતી વખતે જે-જે અનુભવો થયા તેનાં વ્યાપક તારણો, ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યા અને તે મુજબ સુધારા-વધારા કરવામાં આવ્યા છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકના સમગ્ર રાજ્યવ્યાપી અમલ પૂર્વે પાઠ્યપુસ્તક મંડળ દ્વારા આમંત્રિત વિષય-નિષ્ણાતો અને પાઠ્યપુસ્તક તૈયાર કરનાર જી.સી.ઈ.આર.ટી.ના નિષ્ણાતોની સંયુક્ત બેઠક બોલાવીને તેઓનાં સૂચનોને ધ્યાનમાં લઈને આ પાઠ્યપુસ્તકને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તકને ગુણવત્તાયુક્ત તથા બાળભોગ્ય બનાવવા માટે પૂરતી જહેમત ઉઠાવી છે. તેના ચતુરંગી સ્વરૂપ દ્વારા બાળકો હોંશે હોંશે તેનો ઉપયોગ કરે એવું લક્ષ્ય રાખવામાં આવ્યું છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકને ક્ષતિરહિત બનાવવા માટે પૂરતા પ્રયત્નો કર્યા છે, તેમ છતાં શિક્ષણમાં રસ ધરાવનાર વ્યક્તિઓ પાસેથી સૂચનો આવકાર્ય છે.

એમ. ટી. શાહ નિયામક (જી.સી.ઈ.આર.ટી.)	ડૉ. ભરત પંડિત નિયામક (પાઠ્યપુસ્તક મંડળ)	ડૉ. નીતિન પેલાણી કાર્યવાહક પ્રમુખ (પાઠ્યપુસ્તક મંડળ)
--	--	---

તા. 31-1-2014

ગાંધીનગર

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2014

પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, 'વિદ્યાયન', સેક્ટર 10-એ, ગાંધીનગર વતી
ભરત પંડિત, નિયામક

મુદ્રક :

મૂળભૂત ફરજો

ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ નીચે મુજબ રહેશે :*

- (ક) સંવિધાનને વફાદાર રહેવાની અને તેના આદર્શો અને સંસ્થાઓનો, રાષ્ટ્રધ્વજનો અને રાષ્ટ્રગીતનો આદર કરવાની;
- (ખ) આઝાદી માટેની આપણી રાષ્ટ્રીય લડતને પ્રેરણા આપનારા ઉમદા આદર્શોને હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવાની અને અનુસરવાની;
- (ગ) ભારતના સાર્વભૌમત્વ, એકતા અને અખંડિતતાનું સમર્થન કરવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની;
- (ઘ) દેશનું રક્ષણ કરવાની અને રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવવાની હાકલ થતાં, તેમ કરવાની;
- (ચ) ધાર્મિક, ભાષાકીય, પ્રાદેશિક અથવા સાંપ્રદાયિક ભેદોથી પર રહીને, ભારતના તમામ લોકોમાં સુમેળ અને સમાનબંધુત્વની ભાવનાની વૃદ્ધિ કરવાની, સ્ત્રીઓના ગૌરવને અપમાનિત કરે તેવા વ્યવહારો ત્યજી દેવાની;
- (છ) આપણી સમન્વિત સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ વારસાનું મૂલ્ય સમજી તે જાળવી રાખવાની;
- (જ) જંગલો, તળાવો, નદીઓ અને વન્ય પશુપક્ષીઓ સહિત કુદરતી પર્યાવરણનું જતન કરવાની અને તેની સુધારણા કરવાની અને જીવો પ્રત્યે અનુકંપા રાખવાની;
- (ઝ) વૈજ્ઞાનિક માનસ, માનવતાવાદ અને જિજ્ઞાસા તથા સુધારણાની ભાવના કેળવવાની;
- (ટ) જાહેર મિલકતનું રક્ષણ કરવાની અને હિંસાનો ત્યાગ કરવાની;
- (ઠ) રાષ્ટ્ર પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિનાં વધુ ને વધુ ઉન્નત સોપાનો ભણી સતત પ્રગતિ કરતું રહે એ માટે, વૈયક્તિક અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિનાં તમામ ક્ષેત્રે શ્રેષ્ઠતા હાંસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની.
- (ડ) માતા-પિતાએ અથવા વાલીએ 6 વર્ષથી 14 વર્ષ સુધીની વયના પોતાના બાળક અથવા પાલ્યને શિક્ષણની તકો પૂરી પાડવાની.

*ભારતનું સંવિધાન : કલમ 51-ક

અનુક્રમણિકા

(પ્રથમ સત્ર)

ક્રમ	પ્રકરણનું નામ	પૃષ્ઠનંબર
1	આ કોણ કરશે ?	1
2	સૌ સાથે	11
3	બીજની વિકાસયાત્રા	21
●	કેટલું શીખ્યા ?-1	27
4	મારો જિલ્લો	29
5	ભોલુની અજાયબ દુનિયા	37
6	સૌના મદદગાર	46
7	આઈ લવ ગુજરાત	51
●	કેટલું શીખ્યા ?-2	57

(દ્વિતીય સત્ર)

8.	રસોડાનું વિજ્ઞાન	62
9.	જમીન	71
10.	દિવસ-રાત અને ઋતુઓ	80
●	કેટલું શીખ્યા ?-3	86
11.	દેશનું ગૌરવ	88
12.	નકશો બનાવીએ	93
13.	રુધિરનું વહન	97
●	કેટલું શીખ્યા ?-4	101
14.	આપણી પંચાયત	102
15.	આપત્તિ અને બચાવ	108
16.	જુઓ, જાણો અને અનુભવો	118
●	કેટલું શીખ્યા ?-5	124

संकेत-परिचय

1. रंग पूरो / छापकाम करो :

2.

વાર્તા :

3.

વિચારો અને કહો :

- ક્યા-ક્યા મિત્રની ઊંચાઈ તમારાથી વધારે છે ?
- તમારા ઘરેથી ક્યા મિત્રનું ઘર સૌથી દૂર છે ?
- ક્યા ક્યા મિત્રની ઊંચાઈ તમારાથી ઓછી છે ?
- તમને શાળામાં કઈ જગ્યા વધારે ગમે છે ?

4.

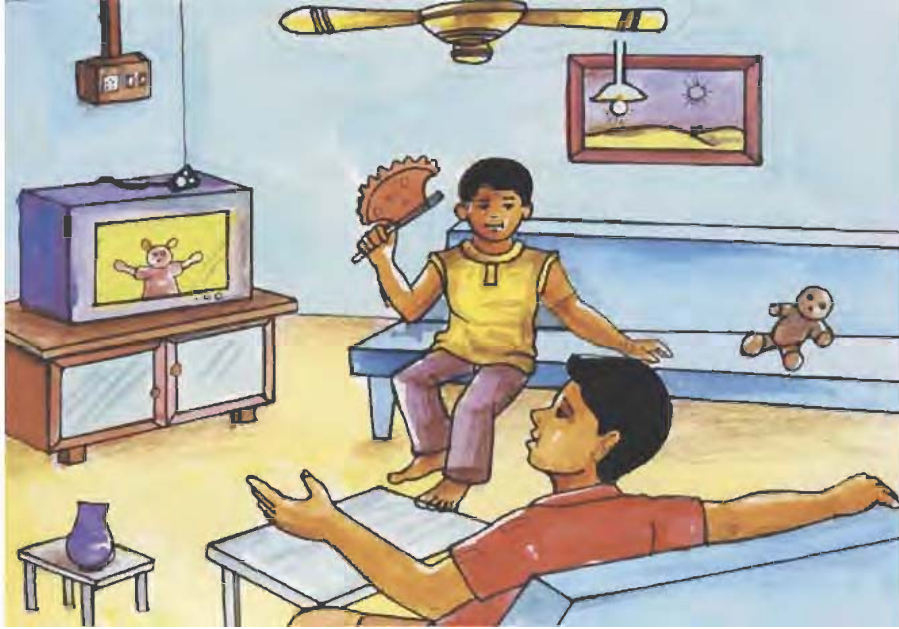
મેદાનની રમત :

5. કોયડો :

ચિત્રમાં રહેલી ભૂલો શોધી તેના પર O કરો :

6. અભિનય કરો :

7. પ્રવૃત્તિ :

પ્રવૃત્તિ :

8.

વર્ગખંડની રમત :

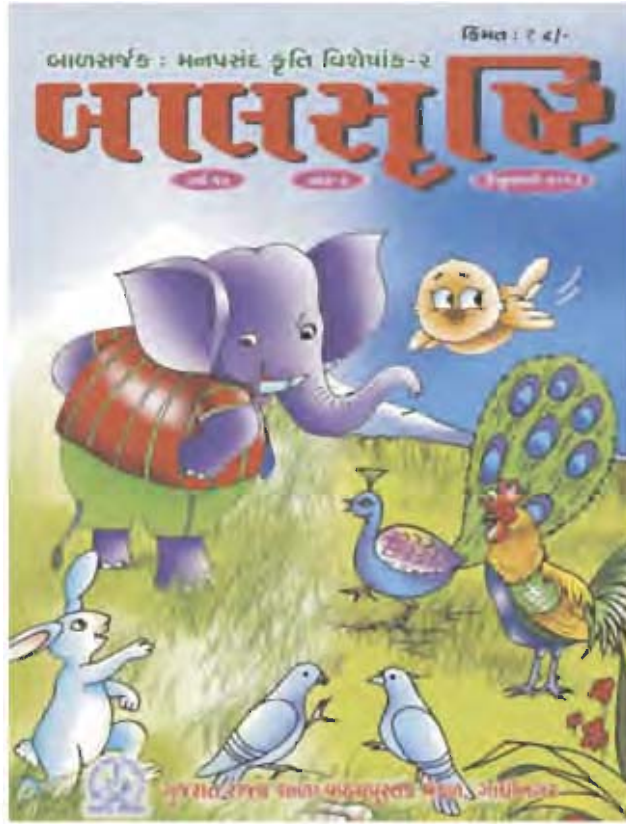

9.

वाचन :

10.

लघु :

तमारा मित्र विशे लघु :

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

11.

અવલોકન :

ઘરથી શાળા સુધી આવતાં તમે શું-શું જોયું ?

ક્રમ	નામ	ઉપયોગી છે.	
		હા	ના
1.	કૂતરું		
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			

12.

ચર્ચા :

13.

ગીત : આ સંકેત ગીત ગવડાવવા માટેનો છે.

14.

પ્રોજેક્ટ :

1

આ કોણ કરશે ?

વાર્તા :

મીના અને ચિન્ટુ ભાઈ-બહેન છે. તેઓ શાળામાં ભણે છે. ચિન્ટુને તો શાળાએ જવું ગમે નહિ. મીના શાળામાં નિયમિત જાય અને ચિન્ટુ અનિયમિત રહે. મમ્મી મીના અને ચિન્ટુ બન્નેને ભણાવવા માંગે. દાદા બન્નેને રોજ નવી વાર્તા કહે. દાદી તેમને ગીતો શીખવાડે. શાળામાં ચિન્ટુ અને મીના બધાંનાં વહાલાં. શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચિન્ટુ અને મીનાને સારી મિત્રતા. મમ્મી અને પપ્પા ચિન્ટુના ભણવાની ખૂબ ચિંતા કરે. મીના અને ચિન્ટુ નિયમિત શાળામાં જાય, એ માટે તેઓ ધ્યાન આપે.

વિચારો અને કહો :

- ચિન્ટુને શા માટે શાળાએ જવાનું ગમતું નહિ હોય ?
- ચિન્ટુને શાળામાં શું નહિ ગમતું હોય ?

પ્રાથમિક ફરજો : આપણે જ્યાં રહીએ છીએ, ત્યાં આપણે અનેક સુવિધાઓ મેળવીએ છીએ. તેનું જતન કરવું આપણા સૌની ફરજ છે. આપણે પાણીનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તેનો યોગ્ય ઉપયોગ થાય, તે જોવું એ આપણી ફરજ છે. વૃક્ષો, શેરી અને પર્યાવરણનું જતન આપણી ફરજ છે. આપણને મળતી સુવિધાઓનો સમજણપૂર્વકનો ઉપયોગ અને તેની જાળવણી એ આપણી પ્રાથમિક ફરજ છે.

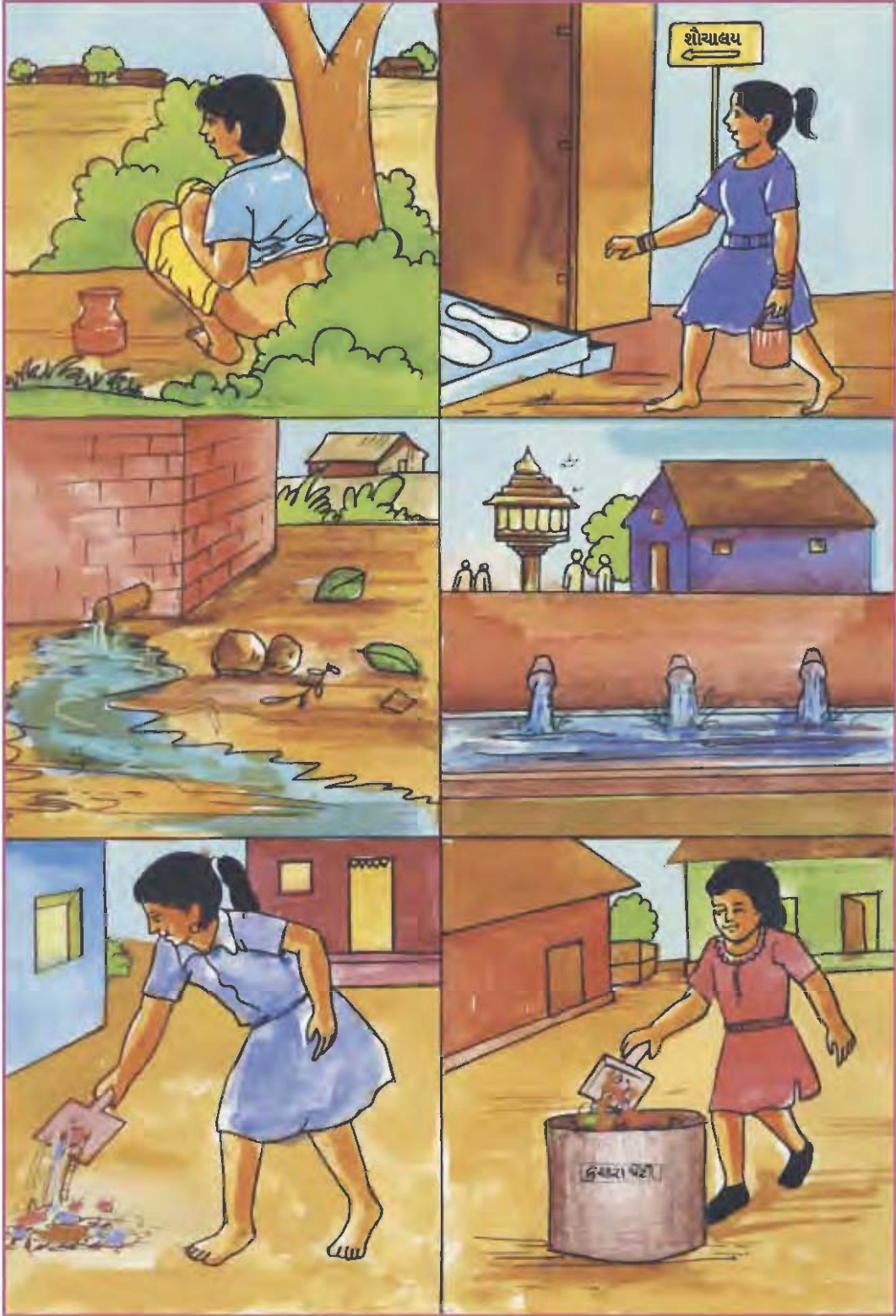
આ કોણ કરશે ?

1

અવલોકન :

વિચારો અને કહો :

- તમે કચરો કચરાપેટીમાં નાખો છો ?
- તમે શૌચાલયનો ઉપયોગ કરો છો ?
- શૌચક્રિયા પછી અને જમતાં પહેલાં તમે સાબુથી હાથ ધુઓ છો ?
- ગંદા પાણીનો ગટરમાં કે શોષખાડામાં નિકાલ કરો છો ?
- તમારા કેટલા જવાબ 'હા'માં છે ?

ખરું કહેવાય :

- તમારા બધા જવાબ 'હા'માં હોય, તો તમે પર્યાવરણનું જતન કરો છો તેમ માનવું.

લખો :

- બીજી કઈ પ્રાથમિક ફરજોનું પાલન કરવું જોઈએ ?

-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

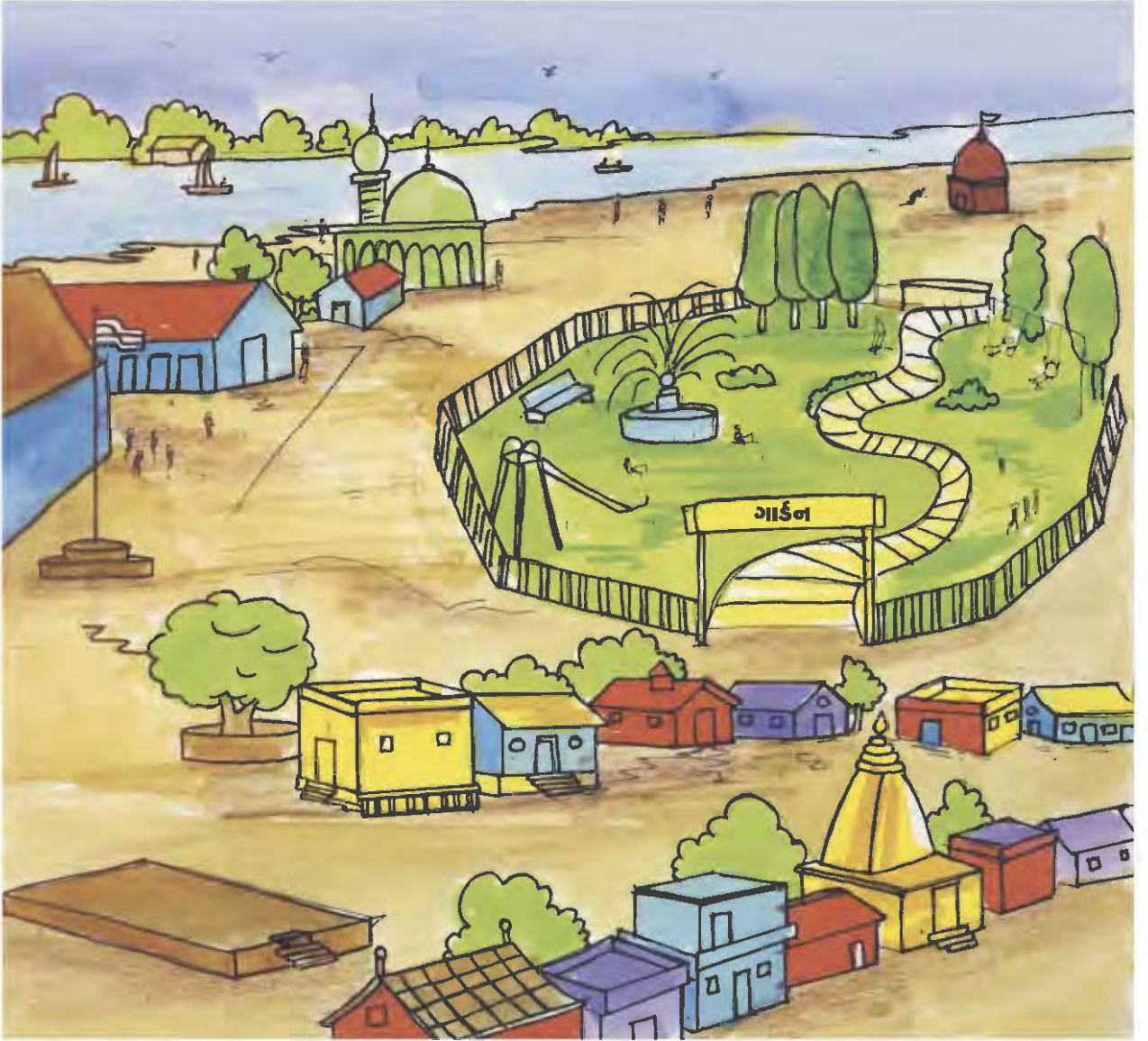

વાચન :

● જાહેર મિલકત

આપણા ગામ કે શેરીમાં ઘણી વસ્તુઓ હોય છે. તે આપણી સુવિધા છે. આ સુવિધાઓ એવી હોય છે કે તેનું કોઈ માલિક નથી. આમ છતાં તે બધાંની હોય છે. આવી વસ્તુઓનો બધા જ લોકો સહિયારો ઉપયોગ કરતાં હોય છે. આવી વસ્તુ તે આપણી જાહેર મિલકત કહેવાય છે. અહીં નીચે જાહેર મિલકતનાં ચિત્રો આપ્યાં છે. આવી જાહેર મિલકત તમારા ગામમાં પણ હશે.

લખો :

અવલોકન :

- જાહેર મિલકતો કઈ કઈ છે ?

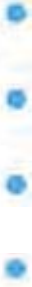

- તમારી આસપાસની અન્ય જાહેર મિલકતો :

ખરું કહેવાય :

- હેન્ડ-વોશિંગ ડે :

15મી ઓક્ટોબરને 'હેન્ડ-વોશિંગ ડે' તરીકે ઊજવવામાં આવે છે. હાથની ગંદકીથી ઘણાબધા રોગ થતા હોય છે.

આ કોણ કરશે ?

5

લખો :

અવલોકન :

પહેલું ચિત્ર :

બીજું ચિત્ર :

- બન્ને ચિત્રમાં કઈ બાબત સારી છે ?
_____
- બન્ને ચિત્રમાં કઈ બાબત ખરાબ છે ?
_____
- તમારા ઘરના કચરાનો નિકાલ ક્યાં કરો છો ?
_____
- શેરીમાં ભેગા થયેલા કચરાના નિકાલ માટે કઈ વ્યવસ્થા છે ?
_____
- તમારા ઘરના ગંદા પાણીનો નિકાલ ક્યાં કરો છો ?
_____

લખો :

અવલોકન :

અમિત અને રાહુલનો છોડ

● પ્રથમ ચિત્રમાં તમને શું દેખાય છે ?

●

● અમિત શું કરે છે ?

●

● રાહુલે છોડ તૂટ્યા પછી શું કર્યું ?

●

● ખરેખર રાહુલે શું કરવું જોઈએ ?

●

● તમે બાગ-બગીચાની સારસંભાળ માટે શું કરો છો ?

●

આ કોણ કરશે ?

7

લખો :

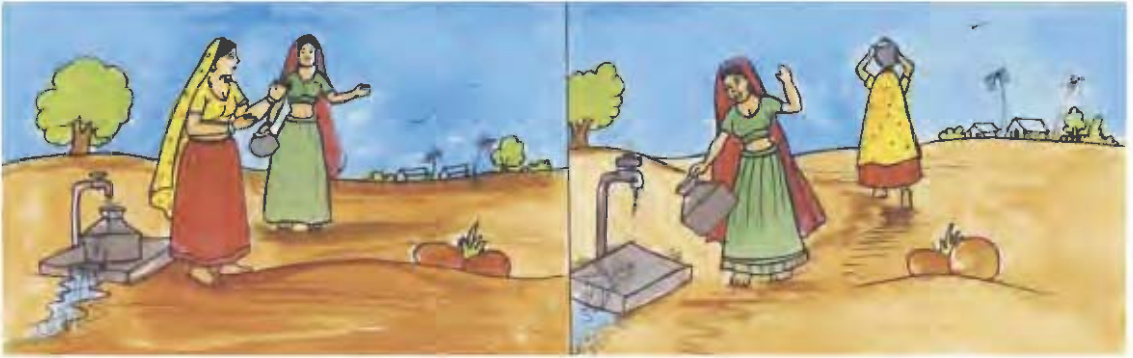

અવલોકન :

પહેલું ચિત્ર :

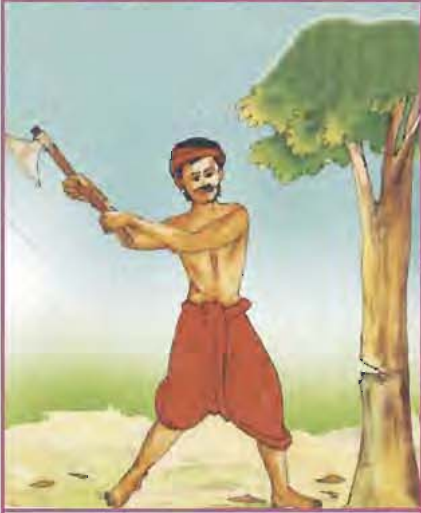
બીજું ચિત્ર :

- પહેલા ચિત્રમાં તમને શું-શું દેખાય છે ?
_____
- બીજા ચિત્રમાં તમને શું-શું દેખાય છે ?
_____
- બન્ને ચિત્રોમાંથી કઈ બાબત તમને યોગ્ય લાગે છે ? શા માટે ?
_____
- તમારી આસપાસમાં પાણીની બચત અને બગાડ ક્યાં થાય છે તે લખો.
_____

अवलोकन :

आ कोण करतो ?

ચર્ચા :

- પાન 9 પરના ચિત્રમાં કઈ-કઈ બાબતો પર્યાવરણ માટે લાભદાયક છે ?
- પાન 9 પરના ચિત્રમાં કઈ બાબત પર્યાવરણને નુકસાન કરે છે ?

લખો :

- આમાંથી તમે શું-શું કરો છો ? શા માટે ? તેની નોંધ કરો.

શું કરો છો ?	શું નથી કરતા ?	શા માટે ?

- પર્યાવરણના જતન માટે અન્ય કઈ ફરજનું પાલન કરવું જોઈએ ?

વર્ગખંડની રમત :

- પાઠ્યપુસ્તકના છેલ્લા પાના ઉપરની રમત રમવી.

અવનવું

- નગરમાં એકઠો થતો કચરો વ્યવસ્થિત રીતે ભેગો કરી નગરબહાર ખાડાઓમાં ફેંકી આવવાની પ્રથા પશ્ચિમના દેશોમાં સૌપ્રથમ એથેન્સમાં ઈ. સ. પૂર્વે 500 વર્ષ પહેલાં થઈ હતી.
- ઈંગ્લેન્ડમાં તમારે ટીવી વસાવવું હોય, તો લાઈસન્સ લેવું પડે છે.

2

સૌ સાથે

વાચન :

આપણે હવા, પાણી અને ખોરાકનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. ક્યારેક આપણે તેનો બગાડ થતો જોઈએ છીએ. પર્યાવરણ આપણને ખોરાક અને ઘર બનાવવા માટે જમીન આપે. શું આપણે પર્યાવરણનું જતન કે તેની જાળવણી કરીએ છીએ ?

આપણો દેશ અનેક વિવિધતા ધરાવતો દેશ છે. આપણા દેશમાં ધર્મ, જ્ઞાતિ, ભાષા, લિંગ અને આર્થિક વિવિધતા છે. આ વિવિધતા વચ્ચે આપણને સરખી સુવિધા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સુવિધાઓ કઈ રીતે મળે છે, તે માટે આપણે વિચારવું જોઈએ.

અહીં આપણે કઈ-કઈ સુવિધા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ અને તે બાબતે આપણે કેટલા સજાગ છીએ તે અંગે ચર્ચા કરીશું.

વાર્તા :

એક છોકરો, તેનું નામ આર્યન. અમદાવાદ પહોંચી ગયો. તે ક્યાંથી આવ્યો છે, તેની કોઈને જાણ નથી. છોકરો ક્યાં રહેશે ? તે જમવાનું શું કરશે ? આપણી બધી સગવડ આપણાં માતા-પિતા પૂરી પાડે છે. આ છોકરાને કોણ મદદ કરશે ? છોકરાનું શું થશે ?

ચર્ચા :

વિચારો અને કહો :

- આર્યનનું પહેલું ઘર ક્યાં હશે ?
- આર્યન પાસે પહેલાં કઈ સુવિધા હશે ?
- બીજો છોકરો આર્યન સાથે કેમ જોડાયો હશે ?
- બીજો છોકરો સાથે શું-શું લાવ્યો હશે ?
- બન્ને છોકરા ભેગા થવાથી કોને લાભ થશે ?
- બન્ને મિત્રો હવે બીજી કઈ-કઈ સુવિધા મેળવશે ?

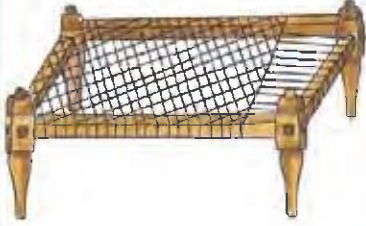

- વધુ સુવિધા ઊભી કરવા હવે તે શું-શું કરશે ?
- છોકરાઓ શાકભાજી ક્યાંથી લાવ્યા હશે ?
- બન્ને મિત્રો કુદરતની કઈ વસ્તુઓ વાપરતા હશે ?
- માણસને જીવવા માટે શાની-શાની જરૂર પડે છે ?
- આ છોકરાઓ ઘરની આસપાસ કઈ રીતે સફાઈ રાખતા હશે ?

લખો :

શું... શેમાંથી બને ?

		
લાકડાંમાંથી બને.		
લાકડું ઝાડમાંથી બને.		
હું ઝાડનું જતન કરીશ.		

अवलोकन :

વાર્તા :

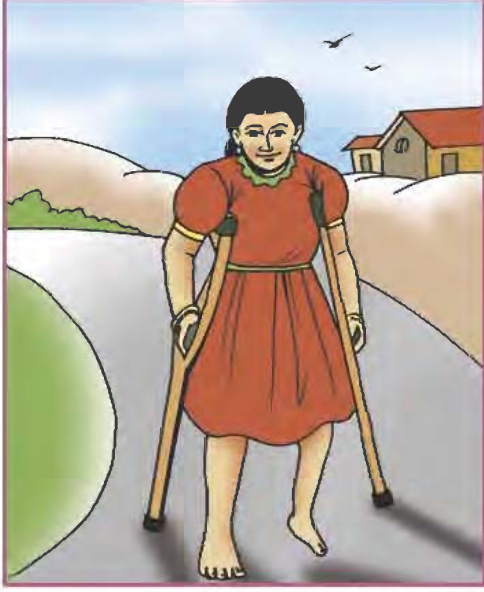
નાની રૂપલ, ગામમાં બધાં છોકરાં શાળામાં ભણવા જાય, રૂપલ ભણવા જવા માટે તેના પિતાજીને કહે, પણ રૂપલ ભણવા ન જઈ શકે.

વિચારો અને કહો :

- તમે શાળામાં કઈ રીતે પહોંચો છો ?
- તમારી સાથેનું કોણ શાળામાં નથી આવતું ? કેમ ?

રૂપલને થતું, મારે પણ શાળામાં જવું છે, પણ તે શાળાએ જઈ શકતી નથી. કારણકે તે અન્ય છોકરાંઓ કરતાં જુદી હતી. તે બીજાં છોકરાંની જેમ રમી પણ શકતી ન હતી. તેને શાળામાં જવાનું મન થતું હતું, તેને ભણવાનું મન થતું હતું, પણ શું થાય ?

વિચારો અને કહો :

- તમને શાળામાં આવવાનું કેમ ગમે છે ?
- તમને શાળામાં શું-શું ગમે છે ?
- તમે શાળામાં ન આવી શકો, તો શું કરો ?

રૂપલના બન્ને પગે નાનપણથી પોલિયો હતો. તે ચાલી શકતી ન હતી, પણ તેને કોઈ સંસ્થાએ સાઈકલ આપી. તેની પડોશમાં રહેતા છોકરાની મદદથી રૂપલ શાળામાં આવી.

વિચારો અને કહો :

- તમે કોઈને મદદ કરો છો ? કઈ રીતે ?
- તમારી મદદથી કોણ શાળામાં આવે છે ?
- તમે કોને મદદ કરો, તો શાળામાં તે આવી શકે ?
- ડરને લીધે શાળામાં ન આવતાં છોકરાંને તમે કઈ રીતે મદદ કરો છો ?

શાળામાં બધાંએ તેને આવકારી. આજે રૂપલ પણ ખુશ. તેનાં બા-બાપુજી પણ ખુશ. શાળાના શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પણ ખુશ.

વિચારો અને કહો :

- રૂપલ કોની મદદથી શાળામાં પહોંચી શકી ?
- શાળામાં આવતાં રૂપલે શું-શું જોયું ?

રૂપલ બધાંની સાથે-સાથે ભણે...

વાર્તા કહે...

ગીત ગાય...

જવાબ આપે અને સવાલો કરે...

રૂપલને શાળામાં બધાં મદદ કરે.

વિચારો અને કહો :

- રૂપલને કોણે-કોણે મદદ કરી હશે ?
- રૂપલને આ શાળામાં ક્યા-ક્યા કામમાં મદદની જરૂર પડે છે ?
- તમે કોની-કોની સાથે શાળાએ આવો છો ?

વાર્તા :

- ચિત્રો જુઓ અને વાર્તા કહો :

વિચારો અને કહો :

- કુંભાર ગઘેડા માટે ઘાસ ક્યાંથી લાવતો હશે ?
- કુંભારને માટી પલાળવા પાણી કોણ લાવી આપતું હશે ?
- કુંભારને માટલાં બનાવવામાં કોણ મદદ કરતું હશે ?
- માટલાં પકવવા કુંભારને શું-શું જોઈતું હશે ?
- કુંભારને માટલાં પકવવા માટેની વસ્તુઓ કોણ-કોણ વેચતું હશે ?
- તમે ક્યારેય માટલું ખરીદ્યું છે ?
- માટલાના અન્ય ક્યા-ક્યા ઉપયોગ થાય છે ?

વિચારો અને લખો :

વિવિધ પ્રકારના વ્યવસાયકારો એકબીજા સાથે જોડાયેલા હોય છે. નીચે એક વસ્તુ વિવિધ વ્યવસાય સાથે કેવી રીતે જોડાયેલી છે, તે ઉદાહરણ પ્રમાણે વિચારીને લખો :

● માટલું :

વ્યવસાય	કુંભાર	ડ્રાઈવર	વેપારી
કેવી રીતે જોડાયેલ છે ?	માટલાં બનાવે	માટલાં પહોંચાડે	માટલાં વેચે

● આઈસક્રીમ :

વ્યવસાય	પશુપાલક	વેપારી	ફેરિયો
કેવી રીતે જોડાયેલ છે ?			

● કપડાં :

વ્યવસાય	દરજી	દુકાનદાર	ધોબી
કેવી રીતે જોડાયેલ છે ?			

વાચન :

આપણે જે સુવિધાઓ-સવલતો ભોગવીએ છીએ, તે માટે અનેક લોકો કામ કરે છે. બધાં જ કામ ખૂબ મહત્વનાં હોય છે. કોઈ કામ નાનું કે મોટું નથી. આપણે સાથે-સાથે એકબીજાના આધારે સરળતાથી જીવન જીવીએ છીએ.

માટલાનું ઠંડું પાણી પીતી વખતે આપણે ગધેડાનો, કુંભાર કે અન્ય વ્યક્તિની મજૂરીનો વિચાર કરીએ છીએ ? આપણે આઈસક્રીમ ખાઈએ છીએ, ત્યારે દૂધ આપનાર, આઈસક્રીમ બનાવનાર અને વેચનારનો વિચાર કરતા નથી.

આપણી આસપાસની સુવિધાઓ ભોગવવા પાછળ આપણે કુદરતને નુકસાન તો નથી કરતા ને ? સુવિધા આપનાર કે આપણું જતન કરનારનું આપણે જતન અને સંવર્ધન કરવું જોઈએ. તેમના પ્રત્યે સન્માનની લાગણી થવી જોઈએ.

- આપણે વિવિધ સુવિધા-સગવડ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. આ માટે આપણે ઘણી વાર પર્યાવરણને નુકસાન કરીએ છીએ.
- આપણું જીવન અનેક વ્યક્તિઓ કે કુદરતી સ્રોત પર નિર્ભર છે.

“વિના સહકાર નહિ ઉધ્ધાર.”

“સંપ ત્યાં જંપ.”

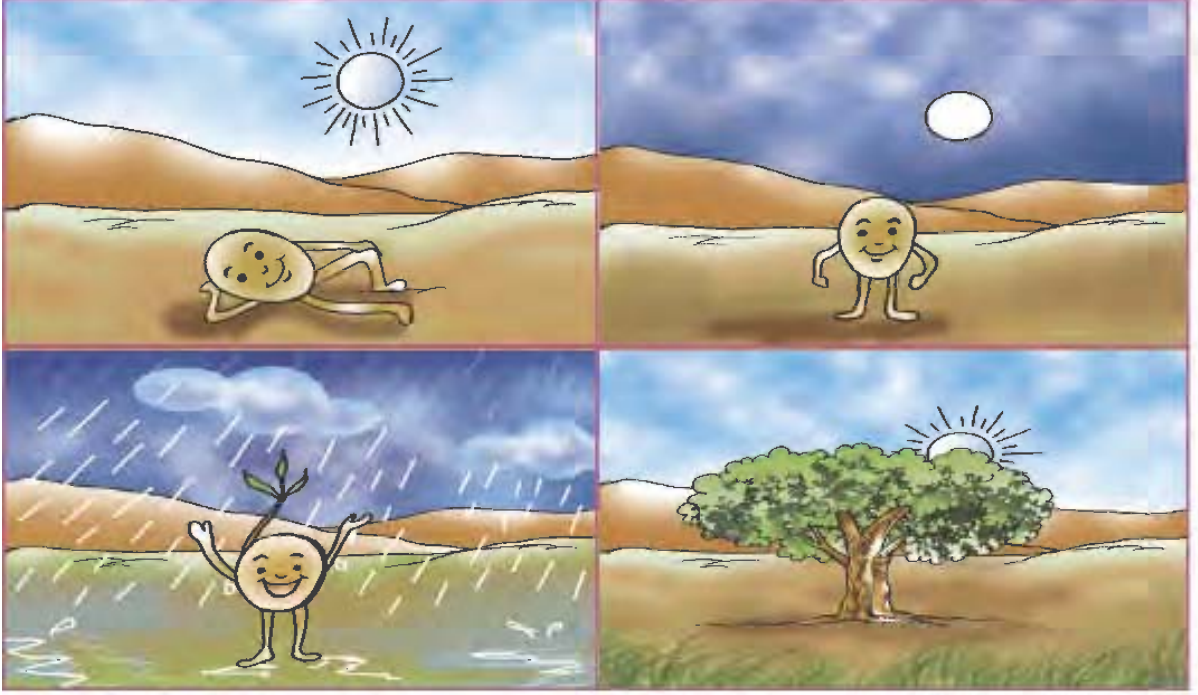

3

બીજની વિકાસયાત્રા

અવલોકન :

- પહેલા ચિત્રમાં શું-શું દેખાય છે ?
_____
- બીજા ચિત્રમાં શું દેખાય છે ?
_____
- ત્રીજા ચિત્રમાં કઈ ઋતુનું દશ્ય દેખાય છે ?
_____
- ચોથા ચિત્રમાં શું દેખાય છે ?
_____

વાચન :

- વિવિધ બીજ એકઠાં કરો.
- વાલ, મગ, તુવેર, ચણા, ઘઉં, મકાઈ જેવાં બીજ એકઠાં કરો.
- બધાં જ બીજ એક કોથળીમાં ભેગાં કરી દો. ત્રણ જૂથમાં વહેંચાઈને એક-એક મૂઠી બીજ દરેક જૂથ દીઠ લઈ લો.
- બીજ પર નીચે મુજબ પ્રયોગો કરી તારણો લખો.

પ્રવૃત્તિ :

- જુદા-જુદા દરેક બીજને પથ્થર વડે તોડો.
- બીજને તોડતાં તેની બે સરખી ફાડ થતી હોય, તેને અલગ મૂકો.
- જેનો ભૂકો થઈ જતો હોય, તેવા બીજને અલગ મૂકો.
- છેલ્લે જે બીજના ટુકડા કે ભૂકો થયો હોય, તેને એક કાગળ પર ઘસો.

વિચારો અને લખો :

બે સરખી ફાડ થઈ હોય તેવાં બીજ	જેના ટુકડા કે ભૂકો થયો હોય, તેવાં બીજ	ભૂકા કે ટુકડા વડે કાગળ પર ઘસતાં કાગળ તેલિયો થયો હોય, તેવાં બીજ
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
જે બીજની બે સરખી ફાડ થતી હોય પણ કાગળને તેલિયો ન બનાવતાં હોય, તેવાં બીજને કઠોળ કહે છે.	જે બીજના ટુકડા કે ભૂકો થતો હોય, તેવાં બીજને અનાજ કહે છે.	જે બીજના ટુકડા કે ભૂકો કરવાથી તેલ નીકળતું હોય, તેવાં બીજને તેલીબિયાં કહે છે.

લખો :

- બીજની યાદી બનાવો. આ સિવાય તમે જોયાં હોય કે જાણતાં હોય, તેવાં બીજનું નામ લખો.

જોયેલાં બીજ	
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>

ન જોયેલાં બીજ	
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>

લખો :

- બીજનું નીચેના કોષ્ટકમાં વર્ગીકરણ કરો :

અનાજ	કઠોળ	તેલીબિયાં
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

લખો :

બીજના સરખા ટુકડા થયા હોય, તેવાં બીજ		બીજનો ભૂકો કે ઘણા ટુકડા થયા હોય, તેવાં બીજ	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

- જે બીજની બે સરખી ફાડ થાય છે, તેવાં બીજને દ્વિદળી બીજ કહે છે.
- જે બીજની બે સરખી ફાડ થતી નથી, તેવાં બીજને એકદળી બીજ કહે છે.

લખો : (ગોટલી, ઘઉં, તુવેર, રાઈ, તૂરિયું, બાજરી, મકાઈ, ચોખા)

એકદળી બીજ	દ્વિદળી બીજ
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>

પ્રવૃત્તિ :

- બે-ત્રણ એકદળી અને દ્વિદળીનાં બીજ લો.
- ચા પીવાના કપમાં, પ્લાસ્ટિકની કોથળીમાં કે ઘર-શાળાના આંગણામાં તે બીજને વાવો.
- તેને સૂર્યપ્રકાશ મળતો રહે, તેની કાળજી રાખો.
- તેને સમયસર પાણી આપતા રહો.
- તેનું રોજેરોજ અવલોકન કરો.

લખો :

- ક્યાં-ક્યાં બીજ પહેલાં ઊગે છે ? તેનાં નામ લખો.

- પાંચમા દિવસે ક્યાં-ક્યાં બીજ ઊગી ગયાં છે ?

- ક્યું બીજ ઊગીને ઊંચામાં ઊંચું થયું છે ?

- ક્યાં-ક્યાં બીજને સૌ પહેલાં બે પાન ફૂટ્યાં હતાં ?

ચિત્ર દોરી રંગ પૂરો :

- ઊગતાં બીજનું ચિત્ર નીચે દોરો.

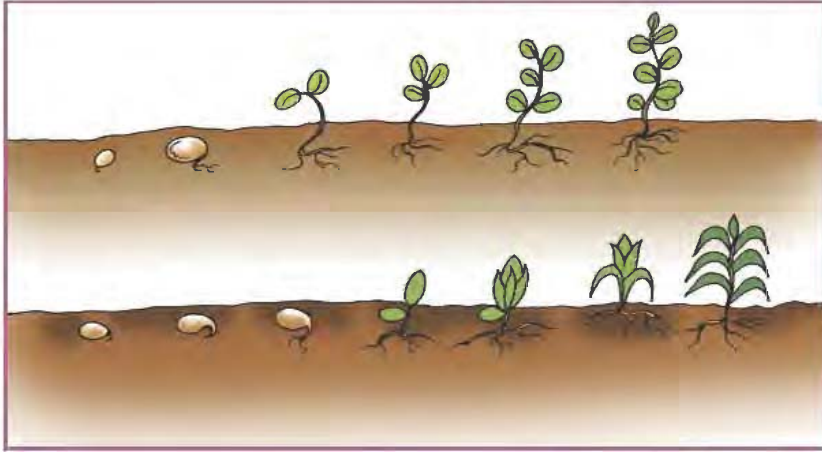
--	--	--	--	--

અવલોકન :

ચર્ચા :

વિચારો અને કહો :

- દૂધીના વેલા પર કેરી બેસે, તો...
- દુનિયામાં બીજ ન હોય, તો...

પ્રવૃત્તિ :

ઘઉં અને કપાસનાં બીજને એક કાગળના ટુકડામાં સાથે બાંધી દો. આ બંનેને કૂંડામાં કે ક્યારામાં વાવો. દસ દિવસ સુધી બંનેનું અવલોકન કરો.

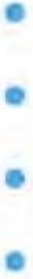

કેટલું શીખ્યા ? - 1

લખો :

- તમારી શાળાના બગીચાની જાળવણી માટે તમે શું કરશો ?

પ્રવૃત્તિ :

- વર્ગમાં પાણી ભરેલી ડોલ લાવો.
- પાણીનું અવલોકન કરો.
- હવે વર્ગનાં બધાં બાળકો ડોલમાં હાથ ધુઓ.
- ફરીથી પાણીનું અવલોકન કરો.

નીચેના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરો :

- ડોલમાં પહેલાં પાણી કેવું હતું ?

- હાથ ધોયા પછી પાણી કેવું થઈ ગયું ?

- પાણી કેમ ગંદુ થઈ ગયું ?

- આપણે જમતાં પહેલાં શા માટે હાથ ધોવા જોઈએ ?

પ્રવૃત્તિ :

- જૂની વસ્તુમાંથી કચરાપેટી બનાવવી.

'કચરો મને આપો.'

વિચારો અને કહો :

- પાણી પીધા પછી નીલ નળ ચાલુ રાખીને જાય છે.
- ઋચા ફૂલછોડને નુકસાન કરે છે.
- વર્ગખંડમાં કચરો પડ્યો છે.
- ઘરની આસપાસ ખાબોચિયાં છે.
- સ્મિત શાળામાં આવતો નથી.

પ્રવૃત્તિ :

- ત્રણ-ત્રણનાં જૂથમાં આ પ્રવૃત્તિ કરો.
- ઘેરથી એકદળી અને દ્વિદળીનાં પાંચ-પાંચ બીજ લાવો.
- બીજને પારદર્શક કોથળીમાં ભરી ચાર્ટ બનાવો.
- ચાર્ટમાં બીજનાં નામ લખો.

વિચારો અને કહો :

- 1થી 3 પાઠમાં તમે ક્યાં-ક્યાં અવલોકન કર્યાં હતાં ?
- 1થી 3 પાઠ દરમિયાન તમે ક્યાં-ક્યાં વર્ગીકરણ કર્યાં હતાં ?

4

મારો જિલ્લો

વાચન :

તમે પ્રવાસમાં જતા હશો. જોવાલાયક સ્થળો, પ્રખ્યાત યાત્રાધામો અને ઐતિહાસિક સ્મારકો જોવા જઈએ છીએ. તમારા જિલ્લાનાં સ્થળોએ તમે જતા હશો. તમારા જિલ્લામાં આવાં સ્થળો કઈ-કઈ જગ્યાએ આવેલાં છે ?

વાચન :

‘આપણો જિલ્લો’ પુસ્તક શોધો. તેમાંથી નીચેની માહિતી મેળવો :

- તમારા જિલ્લામાં આવેલાં ઐતિહાસિક અને પ્રખ્યાત સ્થળો વિશે લખો.

નામ	ક્યાં આવેલું છે ?	વિશેષતા

- તમારા જિલ્લાનાં પ્રખ્યાત યાત્રાધામો વિશે લખો :

નામ	ક્યાં આવેલું છે ?	વિશેષતા

લખો :

(1) સૌથી વધુ પ્રવાસીઓ આવતા હોય, તેવું ઐતિહાસિક સ્થળ કયું છે ?

---

(2) આ ઐતિહાસિક સ્થળ શા માટે પ્રસિદ્ધ છે ?

---

(3) જિલ્લાના કયા યાત્રાધામે તમે ગયા હતા ?

---

(4) તમારા જિલ્લાના કયા યાત્રાધામે મેળો ભરાય છે ?

---

(5) કયા જોવાલાયક સ્થળે પ્રવાસીઓનો ધસારો વધુ રહે છે ?

પ્રવૃત્તિ :

- તમે ક્યાં-ક્યાં સ્થળની ચર્ચા કરી ?
- આ પૈકી તમે ક્યાં સ્થળો જોયેલાં છે ?
- તમને શું જોવાની ઇચ્છા છે ?
- એક કેલેન્ડર, ડાયરી કે પંચાંગ મેળવો.

લખો :

- વર્ષમાં આવતા તહેવારો અને ઉત્સવોની યાદી નીચેની જગ્યામાં તૈયાર કરો :

બેસતું વર્ષ		
ભાઈબીજ		

લખો :

- તહેવારોની યાદીનું વર્ગીકરણ કરો :

તારીખ મુજબ	તિથિ મુજબ	વાર કે અન્ય રીતે

ચર્ચા :

- કયા તહેવારોને રાષ્ટ્રીય તહેવાર તરીકે ઊજવવામાં આવે છે ?
- રાષ્ટ્રીય તહેવારો શા માટે ઊજવવામાં આવે છે ?
- કયા-કયા તહેવારોને બધા લોકો ભેગા મળીને ઊજવે છે ?
- કયા તહેવારો વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા છે ?
- દરેક તહેવાર એકબીજાથી કઈ રીતે અલગ પડે છે ?

વાચન :

તમે મેળામાં ગયા હશો ? અગાઉના ધોરણમાં તમે મેળા વિશે જાણ્યું, પરંતુ તે સ્થાનિક મેળાની વાત હતી. તમારા જિલ્લામાં પણ મેળાઓ ભરાતા હશે. મોટા ભાગે આપણાં યાત્રાધામોમાં તેમજ તહેવારોએ પણ મેળા ભરાતા હોય છે. 'આપણો જિલ્લો' પુસ્તકમાંથી જિલ્લામાં કઈ-કઈ જગ્યાએ મેળા ભરાય છે, તેની નોંધ કરો.

મેળાનું સ્થળ	મેળો કયા તહેવારે ભરાય છે ?	મેળો કોઈ યાત્રાધામે ભરાય છે ? હા કે ના	મેળો કયા અંગ્રેજી માસમાં ભરાય છે ?

ચર્ચા :

- તમારા જિલ્લામાં ભરાતા મેળાઓમાં કેવી-કેવી વિવિધતા જોવા મળે છે ?
- મેળામાં મનોરંજન માટે કેવા-કેવા પ્રકારનાં સાધનો જોવા મળે છે ?

લખો :

- નીચે કેટલીક યાદી આપી છે, તેની સામે પ્રસંગના ખાનામાં (✓)ની નિશાની કરો. કેટલીક તમે જોયેલી બાબતોને પણ આપેલ જગ્યામાં લખો :

યાદી	મેળો	લગ્નપ્રસંગ
કંકોતરી		
મોતનો કૂવો		
ગજરો		
ઢોલક		
મીઠાઈ		

વાચન :

તમારા જિલ્લામાં વિવિધ લોકસમુદાયો છે. તે જુદા-જુદા વ્યવસાયો કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. મોટા ભાગના લોકો એક જગ્યાએ સ્થિર રહી વ્યવસાય કરતા હોય છે. કેટલાક લોકોને ધંધા માટે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ રોજબરોજ ફરવું પડે છે.

લખો :

- આપણા જિલ્લામાં સ્થળાંતર કરતા લોકસમુદાયો રહે છે.
- વિવિધ લોકોનાં જીવન વિશેની જાણકારી ગામના વડીલો પાસેથી મેળવો.

સમુદાયનું નામ	વ્યવસાય	પોશાક		ખોરાક	તેમનાં સાધનો
		સ્ત્રી	પુરુષ		

રંગ પૂરો :

- વ્યક્તિના જીવનમાં કઈ-કઈ બાબતો પર વ્યવસાયની અસર પડે છે ?
- અસર થતી હોય, તો નીચેના બોક્ષમાં રંગ પૂરો :

રહેઠાણ		ખોરાક		પોશાક		રિવાજ	
જમીન		વનસ્પતિ		પશુ-પંખી		હવા	

વિચારો અને કહો :

- રહેઠાણની લોકજીવનમાં શું જરૂરિયાત છે ?
- ધંધા-રોજગારને લીધે લોકજીવનમાં શી અસર પડે છે ?
- તમારા સમાજમાં લગ્નના રિવાજ કેવા છે ?

લખો :

- સ્થળાંતર કરતા લોકોને કેવી મુશ્કેલી અનુભવવી પડતી હશે ?
- યોગ્ય વિકલ્પો શોધી તેને કરો :

પાણી	પવન	ખોરાક	પોશાક	ઠંડી	ગરમી
વરસાદ	શિક્ષણ	વાવાઝોડું	ઘોંઘાટ	અંધકાર	સ્નાન

રંગ પૂરો :

- ઘરે લોકો રોટલા કે રોટલી શામાંથી બનાવે છે ?
- રોટલો / રોટલી બની શકે, ત્યાં માં રંગ પૂરો :

ઘઉં		મકાઈ		બાજરી		ચોખા	
જવ		નાગલી		જુવાર		બંટી	

રંગ પૂરો :

- મેળાનું ચિત્ર દોરો :

5

ભોલુની અજાયબ દુનિયા

વાચન :

મિત્રો, આ ભોલુ છે. ભોલુ આજે તળાવ બાજુ ફરવા નીકળ્યો છે. ચાલો આપણે પણ ભોલુ સાથે ફરીએ અને નવું-નવું જાણીએ.

ભોલુ : અરે વાહ ! કેવી સુંદર માછલી છે !
ઓ મિન્ટુ માછલી ! તું મારી પાસે રમવા આવ ને.

માછલી : ના ના, હું ત્યાં ન આવું, તું અહીં મારી પાસે પાણીમાં અંદર રમવા આવ.

ભોલુ : હું તો પાણીમાં અંદર ન આવી શકું.

માછલી : હું પાણીની બહાર ન આવી શકું.

ભોલુ : કેમ ?

માછલી : હું જમીન પર શ્વાસ ન લઈ શકું.

ભોલુ : હું પાણીમાં શ્વાસ ન લઈ શકું.

માછલી : ભોલુ, દરેકની રહેવાની ચોક્કસ જગ્યા હોય છે.

લખો :

પાણીમાં રહે...			
માછલી			

વાચન :

ભોલુ : અરે ! ચીંચીં ખિસકોલી, કેમ છે, મજામાં ? તું મારી સાથે રમવા આવીશ ?

ખિસકોલી : હા, જરૂર આવીશ.

ભોલુ : શું તું ઝાડ પરથી નીચે ઊતરી જમીન પર રહી શકે ?

ખિસકોલી : હા વળી, કેમ નહીં ! હું જમીન પર રહી શકું છું. ઝાડ પર હું માળો બનાવું છું.

ભોલુ : અરે વાહ ! તું તો બહુ સારી છે. જોને પેલી મિન્ટુ માછલી કહે છે કે એ તો પાણીમાં જ રહે છે.

ખિસકોલી : માછલીની વાત સાચી છે. એનું ઘર પાણીમાં છે, એટલે એ પાણીમાં રહે છે.

ભોલુ : તો શું તું પાણીમાં ન રહી શકે ?

ખિસકોલી : ના, ભોલુ હું પાણીમાં ન રહી શકું. આપણે જમીન પર રહીએ છીએ. આપણે પાણીની અંદર શ્વાસ ન લઈ શકીએ, આથી આપણે પાણીમાં ન રહી શકીએ.

લખો :

ચીંચીં ખિસકોલી જેવાં બીજાં ક્યાં પ્રાણીઓ છે ?

ખિસકોલી			

વાચન :

ભોલુ આગળ ચાલ્યો. ત્યાં રસ્તામાં તેને ડગમગ કાચબો મળ્યો.

ભોલુ : અરે ! ડગમગ ક્યાં જાય છે ?

કાચબો : ભોલુ, અહીં બહુ ગરમી છે. હું તળાવમાં જઈને પાણીમાં આરામ કરીશ. મને ગરમીથી રાહત મળશે.

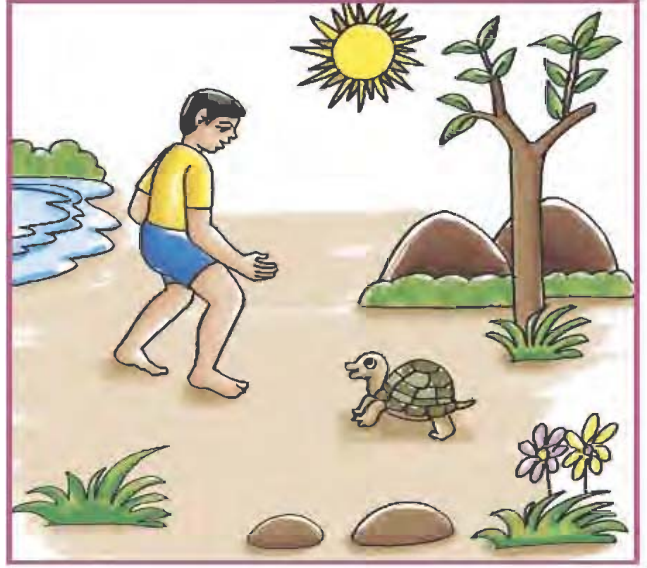
ભોલુ : તું તો જમીન પર ચાલે છે, તો પછી પાણીમાં કેમ રહી શકે ?

કાચબો : કેમ હું પાણીમાં ન રહી શકું ?

ભોલુ : પેલી ચીંચી કહે છે કે આપણે જમીન પર રહેનારાં, પાણીમાં ન રહી શકીએ.

કાચબો : ચીંચીની વાત સાચી છે. આમ છતાં જમીન પર રહેનારાં પ્રાણીઓમાં મારા જેવાં પણ હોય છે, જે જમીન અને પાણી બન્ને જગ્યાએ રહી શકે છે.

ભોલુ : અરે ! આ તો ભારે નવાઈ પમાડે તેવું છે.

લખો :

આસપાસ પણ કાચબા જેવાં ઘણાં પ્રાણીઓ છે, જે પાણી અને જમીન બન્ને જગ્યાએ રહી શકે છે.

કાચબો			

વાચન :

ભોલુ વિચાર કરતો આગળ ચાલ્યો,
ત્યાં રસ્તામાં તેને કીટ્ટુ કબૂતર મળ્યું.

કબૂતર : ભોલુ, કેમ છે, મજામાં ?
ક્યાં ચાલ્યો ?

ભોલુ : શું કહું કીટ્ટુ, હું તો ખૂબ
મૂંઝવણમાં છું.

કબૂતર : તને વળી શાની મૂંઝવણ ?

ભોલુ : જોને પેલી માછલી કહે કે

એ તો પાણીમાં જ રહે. ખિસકોલી કહે હું તો જમીન પર જ રહી શકું
પાણીમાં નહીં, પેલો ડગમગ કાચબો તો પાણી અને જમીન બન્ને જગ્યાએ
રહી શકે છે.

કબૂતર : ભોલુ, એમાં કોઈ મૂંઝવણ નથી. કોઈ જમીન પર ચાલે, કોઈ આકાશમાં
ઊડે, તો વળી કોઈ ચાલવાનું અને તરવાનું બન્ને કામ કરી શકે.

ભોલુ : તું ક્યાં રહે છે ? તું ચાલે છે કે તરે છે ?

કબૂતર : જો ભાઈ, આમ તો હું કૂવો, મકાન કે દીવાલની બખોલમાં માળો બનાવી
રહું છું, હું તો આકાશમાં ઊડવાવાળું, માત્ર દાણા ચણવા જ જમીન
પર આવું છું.

લખો :

આપણી આસપાસમાં રહેતાં આકાશમાં ઊડનારાં ક્યાં પંખીઓ છે, તેની નોંધ કરો.

કબૂતર			

વાચન :

હાથી : ભોલુ, એ ભોલુ ક્યાં જાય છે ?

ભોલુ : હાથીદાદા, સારું થયું તમે મળ્યા. હું તો ખૂબ મૂંઝાયો છું.

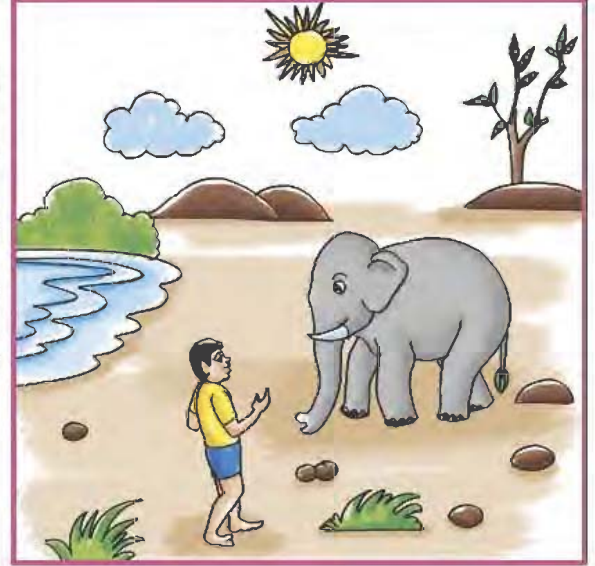
હાથી : કેમ શું થયું ?

ભોલુ : દાદા, આ માછલી માત્ર પાણીમાં જ રહે, આ ખિસકોલી જમીન પર રહે અને પેલો કાયબો જમીન અને પાણી બન્નેમાં રહે. આ તે કેવું વિચિત્ર ?

હાથી : એમાં વિચિત્ર શું છે ? દરેકને પોતાને અનુકૂળ રહેઠાણ હોય.

ભોલુ : એમ, એવું છે ?

હાથી : હા, જમીન પર રહે તે ભૂચર, પાણીમાં રહે તે જળચર, આકાશમાં ઊડનારાં તે ખેચર અને જમીન તથા પાણી બન્નેમાં રહી શકે, તેને ઉભયજીવી તરીકે ઓળખીએ છીએ.

ભોલુ : ઓહ, એમ છે ?

લખો :

પશુ-પક્ષીનાં નામની નોંધ કરી છે. રહેઠાણ પ્રમાણે કયા પ્રાણીને શું કહેવાય, તેની નોંધ કરો.

ભૂચર	જળચર	ખેચર	ઉભયજીવી

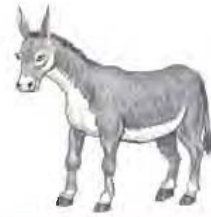

ରଙ୍ଗ ପୁରୋ :

ଲୁଆର	ଜୁଆର	ଧେଆର	ଓଲପଞ୍ଚୁବୀ

--	--	--	--

--	--	--	--

--	--	--	--

--	--	--	--

વાચન :

ભોલુ : હાથીદાદા, હવે મને બરાબર સમજાયું.

હાથી : બેટા ભોલુ, પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિમાં ઘણીબધી બાબતે વિવિધતા જોવા મળે છે.

ભોલુ : હા, દાદા. દેખાવ, રહેઠાણ બધામાં કેટલી વિવિધતા છે ?

હાથી : માત્ર દેખાવ અને રહેઠાણની દૃષ્ટિએ જ નહીં, ઉપયોગની દૃષ્ટિએ પણ અમારામાં વિવિધતા છે.

તર્કા :

રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગી વસ્તુનાં નામ	કોની પાસેથી આ વસ્તુ મળી ?	
	વનસ્પતિ	પ્રાણી
રોટલી		
ફળ		
લાકડાનું ટેબલ		
ઊન		

ચર્ચા :

- વૃક્ષોની ઉપયોગિતા
- પ્રાણીઓની ઉપયોગિતા

બે મિત્રો હતા. તેમણે શાળામાં લીમડાનો છોડ ઉછેરવાનું નક્કી કર્યું. છોડ લાવી રોપ્યો. એક દિવસ તેમણે જોયું તો એક બકરી આ છોડ ખાવા જતી હતી. બે મિત્રોએ તરત આ છોડની આસપાસ વાડ બનાવી. આ છોડનું રક્ષણ કર્યું કહેવાય. છોડને ઉછેરવા માટે ખાતર, પાણી અને ગોડ કરી છોડનું સંવર્ધન કર્યું કહેવાય.

હાથી : ભોલુ, હવે સમજાયું કે સંરક્ષણ અને સંવર્ધન એટલે શું ?

ભોલુ : હા, હાથીદાદા હવે બરાબર સમજાયું.

હાથી : તો હવે કહે : ‘અમારાં સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટે શું કરીશ ?’

ભોલુ : બોલો, દાદા, શું કરવું જોઈએ ?

હાથી : તારા મિત્રો સાથે ચર્ચા કરી જાતે જ નોંધ કરજે.

ભોલુ : હા, આવજો, હાથીદાદા.

લખો :

- તમે શું કરશો ?

વિચારો અને કહો :

- તમે શાળામાં કયા-કયા રોપા વાવેલા છે ?
- આ રોપા વાવવા માટે શું કરવું પડે ?
- પ્રાણીસંગ્રહાલયમાં કયાં-કયાં પ્રાણીઓ હોય છે ?

ચર્ચા :

- અભયારણ્ય, પ્રાણીસંગ્રહાલય અને રોપઉછેર-કેન્દ્ર

પ્રવૃત્તિ :

- ચાલો મિત્રો, તમારા શિક્ષકની મદદથી પપેટ તૈયાર કરો અને પપેટ-શો કરો :

■ તમને ગમતી વનસ્પતિનાં પાનની છાપ પાડો.		

“પર્યાવરણની જાળવણી, ઉત્તમ કેળવણી.”

6

સૌજ્ઞ મદદગાર

વાચન :

એક છોકરી. તેનું નામ અનુ. તેને પોલીસ-અધિકારી થવું છે. તેને નાનો ભાઈ છે, તે સૈનિક થવાનું કહે છે. તમને શું થવું ગમે? અહીં વિવિધ ચિત્રો આપ્યાં છે.

રંગ પૂરો : શું થવું ગમે? :

અનુની શાળામાં આજે બાલદિનની ઊજવણીનું આયોજન હતું. બધા વિદ્યાર્થીઓએ પોતાને શું બનવું ગમે, તે અંગે ચર્ચા કરી હતી.

ચોદમી નવેમ્બર બાલદિન તરીકે ઊજવાય છે.

વાર્તા :

અનુની શાળામાં અનુએ વાત કરી. આપણને શું થવું છે, તે નક્કી કરવું જોઈએ. તેના સાથીઓ પણ બોલ્યા. કોઈને ડોક્ટર થવું છે. કોઈને ખેડૂત તો કોઈને પોલીસ થવું છે.

આપણી આસપાસ અનેક લોકો વિવિધ વ્યવસાય કરે છે. ઘણા વ્યવસાયકાર આપણા માટે મદદરૂપ છે. આવા વ્યવસાયકારોની મદદથી આપણી અનેક સુવિધાઓ પૂરી થાય છે. આપણને મદદ કરતા હોય, તેવા વ્યવસાયકારોને આપણે આપણા મદદગાર તરીકે ઓળખીએ છીએ.

લખો :

આપણને મદદ કરતા વ્યવસાયકારો :

વાચન :

આજે શનિવાર હતો. લીના બજારમાં ગઈ. અરુણા બીમાર હતી. દવાખાનામાં દાખલ કરી હતી. લીના દવાખાને પહોંચી. ડૉ. રતન તેની સારવાર કરતા હતા. બધાંની સેવા કરવી લીનાને ખૂબ ગમે. લીનાને ડૉક્ટર થવું ગમે.

આજે રવિવાર છે. ગામમાં સભા ભરાવાની હતી. સભામંડપમાં સરસ ચિત્ર દેખાતું હતું. લીનાને પણ આવાં ચિત્રો બનાવવાનું ગમે. લીનાને ચિત્રકાર થવું પણ ગમે છે.

વિચારો અને કહો :

- લીના શું બને, તો સારું ?
- લીના શું બને, તો તમને ગમે ?
- લીનાએ બીજું શું બનવું જોઈએ ?
- લીનાની જેમ તમે શું બનવા માગો છો ?
- તમારા મિત્રો શું-શું બનવા માંગે છે ?
- તમે તેમને કઈ રીતે મદદ કરી શકો ?

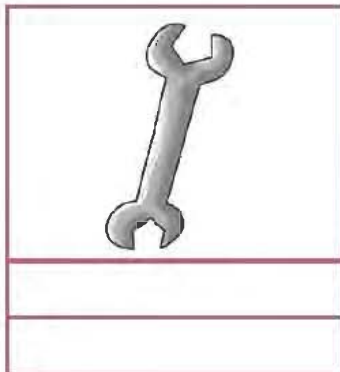
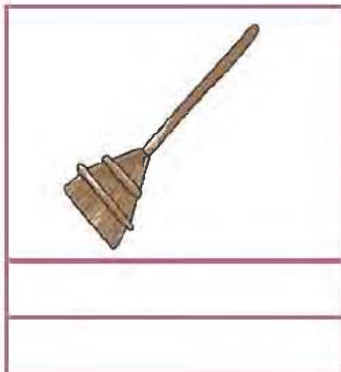
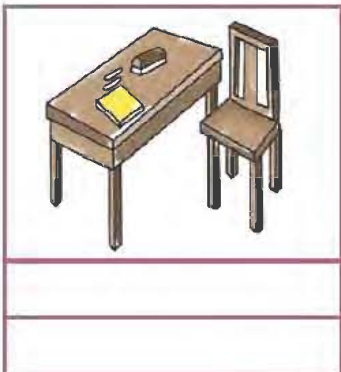
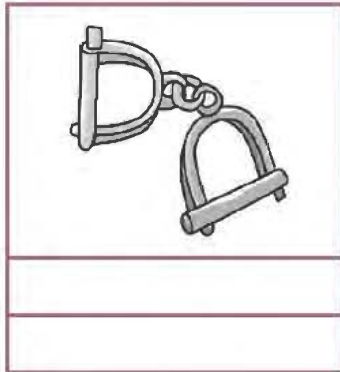
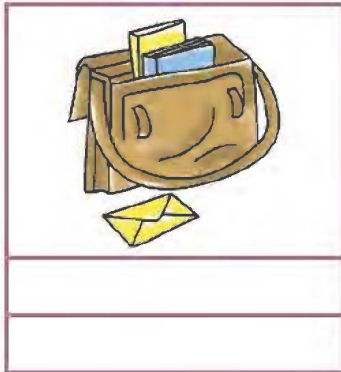
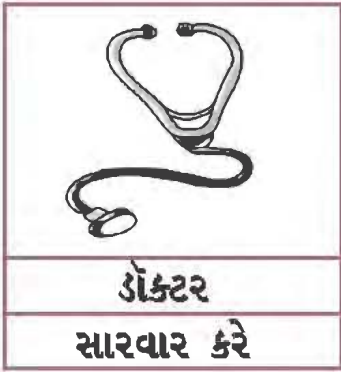

रंग पूरो : तमने गमतां व्यवसायकारनां ○ भां रंग पूरो :

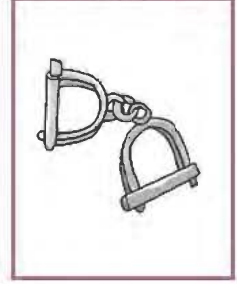
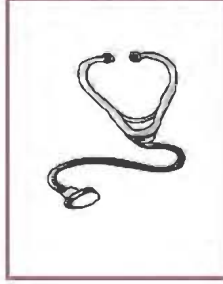
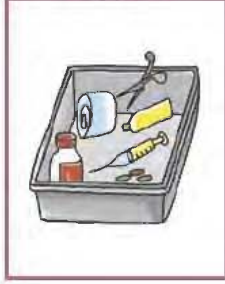
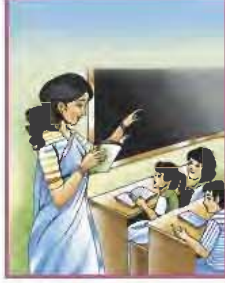

क्षभो :

કોયડો :

અવલોકન :

ક્રમ	વ્યવસાયકારનું નામ	ઓજાર	કઈ રીતે ઉપયોગી છે ?
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

7

આઈ લવ ગુજરાત

વાચન :

આ સુરખાબ છે. દર વર્ષે ગુજરાતમાં આવે છે. સુરખાબ ગુજરાતનું રાજ્યપક્ષી છે. સુરખાબ પરદેશથી આવતું પક્ષી છે. સુરખાબની સાથે બીજાં પક્ષીઓ પણ આવે છે. પરદેશથી આવતાં પક્ષીઓને યાયાવર પક્ષીઓ કહેવાય છે.

અરે ! ગુજરાત આવ્યું હોય એમ લાગે છે.
આ વખતે તો આખું ગુજરાત જોવું છે.

ચિંકરા : આવો, સુરખાબભાઈ, ગુજરાતમાં તમારું સ્વાગત છે. હું તમને કચ્છનું રણ બતાવું.

સુરખાબ : અહીં મીઠું વધારે પાકતું હશે, નહીં ? હા, આપણા દેશના મીઠાના કુલ ઉત્પાદનનું અડધાથી વધુ મીઠું કચ્છનું નાનું રણ પકવે છે. આ ઉપરાંત કચ્છના અખાતમાં આવેલું કંડલા બંદર દેશના બીજા કમનું સૌથી મોટું બંદર છે. અહીંથી દેશ-વિદેશમાં વ્યાપાર થાય છે.

સુરખાબ : સરસ, તમે મને આજે કચ્છનો પરિચય કરાવ્યો. મારે આખું ગુજરાત જોવાનું છે. હું જાઉં છું. આવજો...!

કચ્છના બન્ની વિસ્તારમાં ઊગતું ઘાસ એશિયાનું સૌથી ઊંચું ઘાસ છે.

વિચારો અને કહો :

તમારા ગામમાં બહારથી ક્યાં-ક્યાં પક્ષી આવે છે ?

પરદેશમાંથી પક્ષીઓ આપણા રાજ્યમાં કેમ આવતાં હશે ?

સુરખાબભાઈ હવે પહોંચ્યા કચ્છના અખાતમાં આવેલા જામનગર જિલ્લાના પિરોટન ટાપુ ઉપર.

સુરખાબ : હા, ડોલ્ફિન આમ તો અમે ઠંડા પ્રદેશનાં પક્ષી, પણ શિયાળામાં અમે ગુજરાતમાં આવીએ. કચ્છનું અબડાસા એટલે મોટું સુરખાબનગર. આ વખતે ગુજરાતમાં ફરવાનું મન થયું, એટલે નીકળી પડ્યા પ્રવાસે.

ડોલ્ફિન : મારી સાથે આવો... અને જુઓ અહીં પરવાળાના ખડક છે. સ્ટારફિશ, જેલીફિશ અને મારા જેવી ડોલ્ફિન માછલી તથા જળકૂકડી, કરચલા અને ઓક્ટોપસ પણ છે.

વિચારો અને કહો :

- તમારી આસપાસ બારેમાસ જોવા મળતાં જળચર પ્રાણીઓ ક્યાં છે ?
- ચોમાસામાં જોવા મળતાં પ્રાણીઓ ક્યાં-ક્યાં છે ?
- ચોમાસા પછી દેડકાં ક્યાં જતાં હશે ?
- પાણીમાં રહેતાં સજીવોને બચાવવા તમે શું કરશો ?

ડોલ્ફિન આપણા દેશનું રાષ્ટ્રીય જળચર પ્રાણી છે.

સિંહ : આવો સુરખાબ.

સુરખાબ : તમે અહીં રહો છો ?

સિંહ : હા, આખા એશિયાખંડમાં અમે માત્ર ગુજરાતના ગીરમાં જ જોવા મળીએ છીએ. ગીરનું જંગલ આખા એશિયાનું સિંહો માટેનું એકમાત્ર અભયારણ્ય છે.

સુરખાબ : અભયારણ્ય એટલે શું ?

સિંહ : પ્રાણી-પક્ષી નિર્ભય બની મુક્ત રીતે હરીફરી શકે, તેઓનું રક્ષણ અને સંવર્ધન થઈ શકે, એ માટેના આરક્ષિત પ્રદેશને અભયારણ્ય કહેવાય છે.

ગુજરાતમાં રીંછ, ઘુડખર, કાળિયાર, ચિંકારા જેવાં પ્રાણીઓ માટે પણ અભયારણ્યો છે.

વિચારો અને કહો :

- તમારા જિલ્લામાં કોઈ અભયારણ્ય છે ?
- કયા પ્રાણી કે પક્ષીનું અભયારણ્ય છે ?
- તમે કોઈ અભયારણ્યની મુલાકાત લીધી છે ?
- તમારા જિલ્લામાં કયાં વિશિષ્ટ પ્રાણી-પક્ષી જોવા મળે છે ?

વાચન :

સુરખાબ ગિરનાર જાય છે. ગુજરાતમાં બીજા પણ પર્વતો છે. પંચમહાલમાં વિંધ્યાચળ પર્વતની હારમાળામાં પાવાગઢ, બનાસકાંઠામાં અરવલ્લીની પર્વતમાળામાં આરાસુર, ડાંગ જિલ્લામાં સાતપુડા પર્વતમાળામાં સાપુતારા, ભાવનગરમાં શેત્રુંજો અને આ સિવાય ગુજરાતમાં નાના-મોટા પર્વતો છે.

લખો :

પર્વતનું નામ	જિલ્લાનું નામ

વાચન :

- ગુજરાતના લાંબા દરિયાકિનારે વેરાવળમાં મત્સ્યોદ્યોગનું મોટું કેન્દ્ર છે.
- ભાવનગર જિલ્લામાં અલંગ બંદરે જહાજ ભાંગવાનો મોટો ઉદ્યોગ છે.
- ડાંગના જંગલમાં વાંસ, સાદડ, હળદરવો, સીસમ અને ટીમરુંનાં વૃક્ષો થાય છે.
- સાગનું ઈમારતી લાકડું પુષ્કળ પ્રમાણમાં પેદા થાય છે.
- આખો ડાંગ જિલ્લો મોટા ભાગે જંગલવિસ્તાર છે.
- અહીં તો વઘઈનો સુંદર બોટનિકલ ગાર્ડન અને ગીરાધોધ પણ છે.

ડાંગનું સાપુતારા ગુજરાતનું એકમાત્ર ગિરિમથક છે.

વાચન :

ગુજરાત તો અનેક નદીઓનો પ્રદેશ છે. નર્મદા સૌથી મોટી નદી છે. ગુજરાતમાં સાબરમતી, તાપી અને મહીસાગર પણ મોટી નદીઓ છે.

નર્મદા નદી ઉપર આ સરદાર સરોવર બંધ છે. આ સિંચાઈયોજના દ્વારા ગુજરાતના ઘણા વિસ્તારમાં પાણી પૂરું પાડવામાં આવે છે. છેક કચ્છ સુધી નર્મદાનું પાણી જાય છે. આ બંધને કારણે વીજળી પણ પેદા થાય છે.

વિચારો અને કહો :

બંધ અને પુલ બંને નદી પર બાંધવામાં આવે છે. આ બંનેમાં શું તફાવત છે ?

- જિલ્લાની નદીઓ

• • •

- જિલ્લાની સૌથી મોટી નદી

•

- જિલ્લામાં આવેલા બંધ

• • •

નર્મદા નદીથી સુરખાબભાઈ આણંદની અમૂલ ડેરી, મહીસાગરનો કડાણા ડેમ જોઈ ઊડતાં-ઊડતાં ગુજરાતના પાટનગર ગાંધીનગર પહોંચ્યા.

ગાંધીનગર ગુજરાતનું સૌથી વધુ વૃક્ષો ધરાવતું નગર છે. સુરખાબભાઈ ઈંદ્રોડાપાર્ક અને મહાત્મામંદિર પણ ગયા. ત્યાંથી સાબરમતી નદીના કિનારે વસેલા અમદાવાદ ગયા.

આ ગાંધીઆશ્રમ છે. ગાંધીબાપુની જય હો ! અરે વાહ ! કાંકરિયા તળાવ પણ ખૂબ જ સુંદર લાગે છે.

વાચન :

નળસરોવર, અમદાવાદ અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાની વચ્ચે આવેલું પક્ષી-અભયારણ્ય છે. શિયાળો શરૂ થતાં જ જાતજાતનાં પરદેશી પક્ષીઓ અહીં જોવા મળે છે. મને ગુજરાતમાં મઝા આવી. ખૂબ મઝા આવી. ‘આઈ લવ ગુજરાત’.

પ્રવૃત્તિ :

- નકશામાં જિલ્લાનાં નામ લખો.
- સૂરખાબે જોયેલા જિલ્લામાં પીળો રંગ પૂરો.

“આપણું, આપણું, આપણું આ ગુજરાત છે.
મારું નહિ કે તારું નહિ,
તેનું નહિ, પોતાનું નહિ,
આપણા સૌનું, આપણા સૌનું, આપણું આ ગુજરાત છે.”

કેટલું શીખ્યા ? - 2

લખો :

- _____
- _____
- _____
- _____

લખો :

આવું થાય તો શું થાય ?

- પાણી ખલાસ થઈ જાય, તો ?
• _____
- બધાં જ વૃક્ષો સુકાઈ જાય, તો ?
• _____
- ક્યાંય કચરો ન હોય, તો ?
• _____
- ખાબોચિયામાં દવા છાંટવામાં આવે, તો ?
• _____
- તમારા મિત્ર મદદ ન કરે, તો ?
• _____

પ્રવૃત્તિ :

શિક્ષક વિવિધ બીજ લાવશે. તે બીજ બાળકો સમક્ષ મૂકી, બાળકો પાસે એકદળી-દ્વિદળીમાં વર્ગીકરણ કરાવશે.

લખો :

ઐતિહાસિક સ્થળો, પ્રસિદ્ધ યાત્રાધામો અને જોવાલાયક સ્થળોની યાદી :

_____ , _____ , _____ ,
_____ , _____ , _____ ,

સૌ ફરવા આવતા હોય તેવાં સ્થળોએ કેવા ધંધાઓનો વિકાસ થાય છે ?

_____ , _____ , _____ ,
_____ , _____ , _____ ,

લખો :

ભૂચર

_____ , _____ , _____ ,

જળચર

_____ , _____ , _____ ,

ખેચર

_____ , _____ , _____ ,

ઉભયજીવી

_____ , _____ , _____ ,

વિચારીને કહો :

- તમે કોની-કોની મદદ લો છો ?
- સફાઈકામદાર ન હોય, તો ?
- તમે ઘરકામમાં કઈ-કઈ મદદ કરો છો ?
- ઘર સિવાય અન્ય સ્થળોએ તમે કોને-કોને મદદ કરો છો ?
- પોલીસ આપણને શી મદદ કરે છે ?

લખો :

- તમારી આસપાસની ગંદકી કઈ રીતે દૂર થઈ શકે ?

લખો :

- સુથાર :
- લુહાર :
- ડોક્ટર :
- ટપાલી :

લખો :

- તમે જોયેલ સ્થળ વિશે લખો :

લખો :

- તમને ગમતા પશુ વિશે લખો :

લખો :

- તમને ગમતા પક્ષી વિશે લખો :

લખો :

- તમને શું થવું ગમે ?
